

Kindergeloof en volwassen geloof

Daan Thoomes

“Aan geloven heb ik niets, je moet het zeker weten. Geloven doe je maar in de kerk.” Dergelijke opmerkingen kunnen veel mensen zich waarschijnlijk nog uit hun jeugd herinneren. ‘Geloven’ duidde op onzekerheid en onduidelijkheid en misschien wel op onwaarheid. In onze tijd iets wat dikwijls wordt terugverwezen naar het privé domein. Het is in ieder geval geen ‘harde kennis’ waar je iets mee kunt doen. ‘Geloven’ in godsdienstig opzicht moet op volwassen leeftijd liefst zoveel mogelijk ‘sporen’ met het redelijke denken en afscheid nemen van het kinderlijke geloof.

Ontwikkeling

Toch geeft geloven zekerheid. Dat geldt zeker óók voor jonge kinderen. Al is er vaak wel een samenhang met de rol die de ouders spelen voor het kind. Er is soms een verband van het vertrouwen dat kinderen in hun ouders stellen met het vertrouwen op God. Bekend is dat er bij de voorstelling van God in de beleving van het kind vaak een sterke associatie is met de eigen vader. Grotere kinderen worden zich dit bewust en in het ‘volwassen geloof’ behoren deze beelden te worden losgekoppeld. Op volwassen leeftijd wordt trouwens in meer opzichten afscheid genomen van ‘kinderlijke’ geloofsinhouden. Zeker wanneer die te maken hebben met een onlogische gang van zaken of met natuurkundige onmogelijkheden. Zo’n Jonas in de walvis (!), en dan de vele wonderen die Jezus deed, en ten slotte wordt door menigeen in onze tijd zelfs de lichamelijke opstanding van Christus betwijfeld.

Toch is het nog maar de vraag of er in ieder opzicht een parallel is tussen de psychologische ontwikkeling van het kind met de geloofsontwikkeling.

Psychologisch is er sprake van een min of meer natuurnoodzakelijk proces in het ontwikkelingsverloop van kinderen. Zelfs universeel: het maakt niet uit of we met kinderen in Azië, Afrika of Noord-Holland te doen hebben. De vermaarde ontwikkelingspsycholoog Jean Piaget heeft dit indertijd met talloze observaties en experimenten aangetoond. Zo zijn er duidelijk onderscheiden fasen in het verstandelijke ontwikkelingsproces. Vraag aan een vijfjarige om een boodschap te doen in een winkel op vier woonblokken afstand en het zal hem in de meeste gevallen lukken. Maar vraag aan dezelfde vijfjarige om met pen en papier

uit te tekenen hoe hij gelopen heeft, dan gaat dat fout. Het geestelijke voorstellingsvermogen ('la représentation imagée') dat hiervoor nodig is, ontstaat in een latere fase, vanaf zevenjarige leeftijd. Dan is er bij alle kinderen pas een begin van de 'schematische intelligentie'. Of in een ander beroemd geworden experiment krijgt een vijfjarige twee gelijke klompjes klei waarna het kind vaststelt dat de klompjes inderdaad gelijk zijn. Wanneer de proefleider van de ene klomp een platte pannenkoek maakt en aan het kind vraagt welke groter is, zal het kind antwoorden dat de pannenkoek groter is. Als hetzelfde experiment twee jaar later herhaald wordt, zal het kind vaststellen dat het volume niet gewijzigd is door het maken van een pannenkoek. Zo beschrijft Piaget talrijke experimenten die empirisch bewijs leveren voor zijn indeling in fasen van de cognitieve ontwikkeling. Het onderwijs kan zijn voordeel daarmee doen.

In de morele ontwikkeling is volgens sommige psychologen eveneens sprake van een opeenvolging in fasen. De gezaghebbende Amerikaanse psycholoog Kohlberg meent zelfs dat daar eveneens een biologische basis voor te vinden is. Kinderen zouden een aangeboren gevoel voor rechtvaardigheid bezitten dat zich in alle culturen min of meer autonoom en op gelijke wijze ontwikkelt. De omgeving (de opvoeding) is slechts verantwoordelijk voor de goede voorwaarden waaronder die ontwikkeling moet plaats vinden. Onnodig te vermelden dat deze theoretische stellingname veel stof heeft doen opwaaien en duidelijke voor- en tegenstanders heeft. Maatgevend voor het goede en rechtvaardige is – volgens Kohlberg - bij kleuters: wat prettig is voor hun zelf, bij schoolkinderen en pubers: wat de omgeving daarvan vindt, en pas bij volwassenen draait het om eigen verantwoordelijkheid en het naleven van waarden. Saillant detail bij zijn concept is dat hij van mening is dat de Amerikaanse samenleving niet zo geschikt is als omgevingsvoorwaarde om door te groeien naar het hoogste morele niveau. Hij schat dat slechts 25 procent van de bevolking los komt van wat anderen vinden en zelf verantwoordelijk wil zijn voor morele beslissingen.

Naar analogie van wat er tijdens de verstandelijke en morele ontwikkeling geschiedt, kan gemakkelijk gedacht worden dat er voor de geloofsontwikkeling van een soortgelijke ontwikkeling sprake is. Populair gezegd: vroeger geloofde ik nog in sprookjes, maar nu weet ik beter. Wonderverhalen zijn voor kinderen en niet meer voor volwassenen. Zoals in de wetenschapsgeschiedenis door Auguste Comte in de negentiende eeuw werd verdedigd dat er altijd sprake is van drie fasen: (1) theologisch: dan zoeken mensen achter alles een Goddelijke verklaring, (2) metafysisch: dan dient God niet meer als laatste verklaringsgrond maar er wordt nog steeds gevraagd naar een oorzaak achter de verschijnselen en er wordt bijvoorbeeld een beroep gedaan op de natuur, de kwaliteit of de ontwikkeling, (3) positivistisch: dan wordt er (eindelijk) niet meer áchter de dingen gekeken maar naar de dingen zélf. Tijdens deze derde fase is de mensheid (of de wetenschap), volgens Comte, pas écht volwassen (!) En opnieuw populair gezegd: dan geloof je niet meer in die flauwekul van wonderverhalen.

Maar ook 'modern' godsdienstpedagogisch gezien is het niet vreemd om een 'ontwikkeling' aan te nemen in het geloofsleven. Er treedt hoe dan ook een verdieping op. Volwassenen zullen meer weten, wellicht door ervaringen rijker zijn geworden, door crisissen heen zijn gegaan. Ze zullen abstracter denken en zich bedienen van een ander begrippenapparaat. En een andere kijk hebben op wonderen? Als volwassenen de wonderen van Jezus niet meer zien als stoere daden van een machtige Heiland, dan is dat uiteraard winst. Wonderen daarentegen opgevat als 'tekenen' van zijn heerlijkheid, wonderen die niet losgemaakt moeten worden van Jezus zelf als brenger van het Rijk van God. Dat is overigens óók voor kinderen te begrijpen. Kinderen hoeven niet noodzakelijk te geloven in Jezus als een soort religieuze wonderdoener. De wijze van godsdienstige vorming is hier eerder bepalend. Ten aanzien van het begrijpen van wonderen hoeft er dan geen verschil te zijn tussen kinderen en volwassenen.

Zekerheid van het geloof

Wie met kinderen omgaat, weet dat er sprake is van een ontwikkeling in hun denken. Ontwikkelingspsychologisch hoeft dat niet te worden aangetoond, maar is het wel van belang dat dat steeds beter in kaart wordt gebracht. Met deze wetenschap is het bovendien niet vreemd om te veronderstellen, dat er eveneens een ontwikkeling plaats heeft in hun manier van geloven. Dat verschil zal zeker tot uitdrukking komen bij een vergelijking tussen kinderen en volwassenen. Maar dat neemt niet weg dat kinderen op dezelfde manier als volwassenen kunnen *vertrouwen* op God en misschien nog wel beter (vgl. Luther).

De zekerheid van het geloof wordt zowel bij jongeren als bij ouderen niet zozeer ontleend aan de bewijskracht van het verstand, maar eerder door het besef dat je je kunt vasthouden aan de werken van God en dat de vernielende werken van duistere machten niet zullen overwinnen (het ‘en-tóch’).

Volwassen worden van het kerkvolk

In een kerkgebouw van de Evangelische Kirchgemeinde in Zwitserland zag ik een keer op een prominente plaats de volgende tekst:

*Beten verändert nicht die Welt.
Beten verändert Menschen
und Menschen verändern die Welt!*

(Door bidden verandert de wereld niet; door bidden veranderen de mensen en die mensen kunnen vervolgens de wereld veranderen).

Een uitspraak die tegelijkertijd bemoedigend en ontzuicherend is. Bidden verzet geen bergen maar verandert wel de mensen. De werking van het gebed op degene die bidt, mag niet onderschat worden. Zij herinnert bovendien aan de verantwoordelijkheden en plichten van de mens. ‘Ora et labora’ – bid en werk. Maar tóch: bij God is niets onmogelijk!

Hij die hemel en aarde geschapen heeft, zou niet in staat zijn om ?

Het had er de schijn van dat deze uitspraak bedoeld was om de kerkgangers ervan te doordringen dat het kinderlijke gebedsvertrouwen alléén niet voldoende is. Alle verdere goede bedoelingen ten spijt, een zeker ongenoegen bleef.

Het bidden bij Bonhoeffer

Tijdens dit herdenkingsjaar van de theoloog Bonhoeffer zou wellicht ook gerefereerd kunnen worden aan zijn drieslag: *bidden, het doen van gerechtigheid, en wachten op Gods tijd*. Daaruit spreekt vooral een sterk geloof en een houding van volharding. Zo bad hij met Kerstmis in 1943 toen hij al gevangen was genomen door de nazi's:

*“In mij is het duister
maar bij U is het licht;
ik ben eenzaam, maar Gij verlaat mij niet;
ik ben kleinmoedig, maar bij U is er hulp;
ik ben onrustig, maar bij U is vrede;
in mij is bitterheid, maar bij U is geduld;
ik begrijp Uw wegen niet,
maar Gij weet de weg,
die ik gaan moet”*

Misschien duidt ‘volwassen geloof’ vooral op de ontdekking dat het juist niet gaat om het vaststellen van een objectieve waarheid, maar om het zien van een waarheid die *geschiedt* en het ervaren van een God die persoonlijke verhoudingen schept. Kinderen zullen dit in hun wijze van zijn, herkennen.

Vergelijk:

Thoomes, D.Th., Kinderen disputeren nog niet met God. Luther over het eigene van het kind.

<http://igitur-archive.library.uu.nl/fss/2013-0521-200503/UUindex.html>

Thoomes, D.Th., Niet zien maar luisteren staat voorop.

<http://igitur-archive.library.uu.nl/fss/2012-0817-200435/UUindex.html>

Thoomes, D.Th., Godsdienstige vorming bij Langeveld.

<http://igitur-archive.library.uu.nl/fss/2012-1105-200436/UUindex.html>

Thoomes, D.Th., Godsdienstige vorming bij Schleiermacher

<http://igitur-archive.library.uu.nl/fss/2012-0104-200454/UUindex.html>

Illustratie: Albert Anker, *Die Andacht des Grossvaters*, 1893.

Gepubliceerd in: *Centraal Weekblad, kerkelijk opinieblad*, jrg. 54, nr. 31/32, 2006, p. 12.